

Paweł Snopek

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Critical Legal Conference 2014 *Power, Capital Chaos*, University of Sussex, Brighton, Wielka Brytania, 4–6 września 2014

W dniach 4–6 września 2014 r. na Uniwersytecie Sussex w Brighton (Wielka Brytania) odbyła się 29. Krytyczna Konferencja Prawnicza (Critical Legal Conference, dalej jako CLC). Jest to kolejne spotkanie będące kontynuacją długiej tradycji myśli krytycznej w łonie prawoznawstwa, kładącej nacisk na pluralizm teoretycznych ujęć prawa. W historycznym rozwoju CLC można wyróżnić trzy cezury czasowe, które odpowiadają poszczególnym etapom intelektualnego rozwoju europejskiej krytycznej myśli prawniczej. Pierwszy etap, obejmujący mniej więcej lata 80. i wczesne lata 90. XX w., był epoką estetyki. Drugi okres, obejmujący lata 90. XX w. i początek pierwszej dekady XXI w., był okresem etyki. Obecna epoka stanowi etap polityki i oporu¹.

Pierwsza konferencja z tego cyklu odbyła się w 1986 r. na Uniwersytecie Kentu w Wielkiej Brytanii. Od tego czasu te coroczne spotkania anglojęzycznych prawników krytycznych odbywały się nieprzerwanie, ostatnio na Uniwersytecie Utrechckim (wrzesień 2010), Uniwersytecie Aberystwyth (wrzesień 2011), Królewskiej Politechnice w Sztokholmie (wrzesień 2012) oraz Uniwersytecie im. Królowej Marii w Belfaście (wrzesień 2013)². Tegoroczna CLC nosiła tytuł *Power, Capital, Chaos* („Władza, Kapitał, Chaos”), co miało w zamierzeniu organizatorów nawiązywać do trwającego kryzysu ekonomicznego oraz leżącej u jego źródeł neoliberalnej polityki, która doprowadziła do globalnego pogłębienia się nierówności w zakresie posiadanych bogactw, władzy i technologii.

Tradycyjnie tegoroczne obrady CLC zostały podzielone na część plenarną oraz równoległe odbywające się „strumienie” (*streams*), w których uczestnicy prowadzili dyskusje na określone przez siebie tematy. Dobór poszczególnych tematów oraz moderowanie spotkań powierzono, również zgodnie z tradycją CLC, organizatorom poszczególnych

¹ C. Douzinas, *Krótką historią brytyjskiej Krytycznej Konferencji Prawniczej albo o odpowiedzialności krytyka*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2014/1.

² Zob. sprawozdanie z tej konferencji: R. Mańko, J. Łakomy, *Critical Legal Conference, Belfast, Irlandia Północna, 5–7.09.2013 r.*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2014/1. W ramach tej konferencji odbył się także środkowoeuropejski strumień, zgłoszony przez A. Sulikowskiego; por. A. Sulikowski, *Afirmatywna amnezja i konserwatywni crits. Kilka uwag o kondycji krytycznej myśli prawniczej w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2014/1.

„strumieni”, których w ramach tegorocznej CLC było łącznie aż 22. Oprócz strumienia o-
gólnego *Władza, kapitał, chaos* obradowano w ramach następujących 21 strumieni tematycz-
nych: *Poza prawem: stan wyjątkowy i władza kapitału; Chaotyczna własność; Utowarowienie,
globalny kapitalizm i liberalna demokracja; Krytyczna rozprawa nad zbrodnią; Bronić, oku-
pować czy zamknąć? Kapitał chaosu dla neoliberalnego szkolnictwa wyższego; Wywłaszczenie
wywłaszczonych: prawne wyświęcenie przemocy rynkowej; Kryzys sprawiedliwości; Poszukując
tożsamości globalnego południa: prawo, władza, podmiotowość i wyzwolenie; Polityka toż-
samości i prawa człowieka; Ideologia, hegemonia i prawo z perspektywy wschodu i zachodu;
Lacan!; Prawo – kapitał – pacyfikacja; Humanitarne tendencje prawne; Prawo i neo-liberalizm;
Prawo i obietnica nowego świata; Polityczna walka i prawa performatywne; Prawna racjonal-
ność w procesie decyzyjnym; Sprawiedliwość przestrzenna i diaspora: prawo, chaos i postko-
lonialność; Państwo na swoim miejscu? Ponowna analiza procesu; Symboliczna siła prawa
i feminizmu. Perspektywa dekolonizacji; Rozumny opór poza władzą, przemocą i... prawem?.*

Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego sprawozdania zostanie w nim omówiony
w zarysie przebieg sesji plenarnych oraz w nieco szerszej formie przebieg strumienia
*Ideologia, hegemonia i prawo z perspektywy wschodu i zachodu (Ideology, Hegemony and
Law: An East/West Perspective)*, którego organizatorami byli polscy prawnicy krytyczni
– dr hab. Adam Sulikowski (prof. Uniwersytetu Wrocławskiego), mgr Rafał Mańko
(Uniwersytet Amsterdamski) oraz mgr Jakub Łakomy (Uniwersytet Wrocławski).

Pierwszego dnia konferencji, w sesji plenarnej, której moderatorem był dr Tarik
Kochi, zostały zaprezentowane trzy referaty. Pierwszy z nich pod tytułem *Odczytując
umarłych: Metoda krytyki globalnego kapitału (Reading the Dead: A Method for the
Critique of Global Capital)* został wygłoszony przez prof. Denise Ferreira da Silva
(Uniwersytet Queen Mary w Londynie). Kolejny referat pod tytułem *Uniwersalny prze-
ciwnik zaatakuj: świnie, piraci, zombi, szatan i wojna klasowa (The Universal Adversary
Will Attack: Pigs, Pirates, Zombies, Satan and the Class War)* został wygłoszony przez
prof. Marka Neocleousa (Uniwersytet Brunel w Londynie). Ostatni referat pod tytu-
łem *Kontrdziałanie poprzez prawa człowieka (Counter-conduct Through Human Rights)*
został wygłoszony przez dr Louizę Odysseos (Uniwersytet w Sussex). W drugiej sesji
plenarnej, moderowanej przez dr Kimberley Brayson, LL.M. (Uniwersytet w Sussex),
która odbyła się drugiego dnia konferencji, zostały wygłoszone trzy referaty. Pierwszy
z nich pod tytułem *Ku niewłaściwej polityce: dzisiejszy sprzeciw w umysłach (Towards
an Improper Politics: Thinking Resistance Today)* został wygłoszony przez dr. Marka
Deveneya (Uniwersytet w Brighton). Drugi referat pod tytułem *O zbrodni, biopolityce
i różnicy płci (Of Critique, Biopolitics and Sexual Difference)* został wygłoszony przez
mec. Marię Drakopoulou (Uniwersytet w Kent). Trzeci referat pod tytułem *Śmierć
życia publicznego i narodziny publicznego porządku (The Death of Public Life and the
Rise of Public Order)* został wygłoszony przez dr Ninę Power (Uniwersytet Roehampton
w Londynie). Każda z dwóch sesji plenarnych zawierała pogłębioną dyskusję na temat
zagadnień poruszonych w poszczególnych prezentacjach.

Strumień *Ideologia, hegemonia i prawo z perspektywy wschodu i zachodu (Ideology,
Hegemony and Law: An East/West Perspective)* był podzielony na sześć paneli dyskusyj-
nych, które odbyły się w dniach od 4 do 6 września 2014 r. W panelach tych brali udział
prawnicy krytyczni zarówno z Polski, jak i z Niderlandów, Japonii, Czech, Rosji i Belgii.
Tak jak cała konferencja, strumień ten prowadzony był w języku angielskim.

W dniu 4 października 2014 r. w ramach wspomnianego strumienia odbyły się dwa
panele dyskusyjne. W panelu pierwszym (moderator: mgr Rafał Mańko) wygłoszone

zostały cztery referaty. Pierwszy referat pod tytułem *Polski Trybunał Konstytucyjny i hegemonia neoliberalizmu: krytyczna analiza (The Polish Constitutional Court and the Hegemony of Neoliberalism: A Critical Approach)* wygłosił prof. Adam Sulikowski. Referent zwrócił uwagę, że polski Trybunał Konstytucyjny w okresie transformacji systemowej był rzecznikiem neoliberalnych elit, a jego orzeczenia, zamiast dokonywać apolitycznej kontroli konstytucyjności ustaw, miały charakter *stricte* polityczny. W ocenie A. Sulikowskiego od tego czasu na skutek różnic w ocenie skutków transformacji w Polsce na scenie politycznej powstały postmodernistyczny obóz lewicowy i populistyczny antymodernistyczny obóz prawicowy. Te dwie skrajne opcje dały asumpt do krytyki działań Trybunału Konstytucyjnego dokonywanej głównie przez środowiska polityczne, dziennikarskie oraz naukowe.

Następnie referat pod tytułem *Dwie koncepcje ideologii i idealistyczny model federacji Kelsena (Two Concepts of Ideology and an Ideal Type of a Kelsenian Federation)* wygłosił prof. dr hab. Sergey Korolev (Rosyjska Akademia Nauk). Referent poddał analizie proces erozji tradycyjnych doktryn ideologicznych, które w jego ocenie są niezdolne do osiągnięcia stawianych im celów, skupiając się na procesie współczesnej „deideologizacji”, która dotyka sfery politycznej oraz sfery obywatelskiej. W opinii referenta proces ten w samej istocie jest niemożliwy do przeprowadzenia. Jednocześnie wskazał, że termin ten może posłużyć jako narzędzie analizy naukowej, jeśli zostanie ujęty w bardziej elastyczny sposób. W tym celu referent wprowadził pojęcie „miękkiej deideologizacji”, które opiera się na założeniach formalnej i proceduralnej ideologii. W analizie swej S. Korolev odnosił wskazane przez siebie pojęcie miękkiej deideologizacji do tradycyjnie pojmowanych funkcji partii politycznych.

Kolejny referat pod tytułem *Sprzeczności japońskiego aktywizmu sędziowskiego: wreszcie rządy prawa czy też ich koniec? (Contradictions of Japanese Judicial Activism: Rule of Law at Last or Rule of Law Lost?)* został wygłoszony przez dr. Keisuke Mark Abe (Uniwersytet w Rikkyo). Referent w swym wystąpieniu podjął wątek najnowszego orzecznictwa Sądu Najwyższego Japonii, stawiając pytanie, czy w ostatnim okresie Japonia przekształciła się w „państwo prawników”, w którym prawa obywateli chronione są na drodze postępowania sądowego, i czy Sąd Najwyższy w swym działaniu umacnia zasadę praworządności, czy raczej jego działalność umacnia niespójność w japońskim systemie prawa.

Ostatni referat pod tytułem *Ideologia we współczesnej rosyjskiej praktyce konstytucyjnej (Ideology in Modern Russian Constitutional Practice)* został wygłoszony za pomocą techniki wideokonferencyjnej przez Julię Rudt (Wyższa Szkoła Nauk Ekonomicznych w Moskwie). Referentka w swoim wystąpieniu odniosła się do działalności rosyjskiego Trybunału Konstytucyjnego. J. Rudt uzasadniała, iż trybunał ten, obierając „pro-rządową” orientację, podczas ferowania wyroków posługuje się głównie klasycznymi technikami wykładni prawa (wykładnia gramatyczna, historyczna i logiczna). Główną tezą referentki jest stwierdzenie, iż pozytywizm prawniczy i prawny realizm są kluczowymi doktrynami ideologicznymi we współczesnej praktyce rosyjskiego Trybunału Konstytucyjnego.

W panelu drugim (moderator: prof. UW r dr hab. Adam Sulikowski) wygłoszone zostały trzy referaty. Pierwszy referat pod tytułem *Racjonalność wewnętrznego rynku, prawo prywatne i kierunek, w jakim zmierza Unia: wskrzeszenie rynku jako przedmiotu polityczności (Internal Market Rationality, Private Law and the Direction of the Union: Resuscitating the Market as the Object of the Political)* został wygłoszony przez dr Mariję

Bartl (Uniwersytet Amsterdamski). Referentka zaprezentowała nowe pojęcie racjonalności rynku wewnętrznego, które jako założenie koncepcyjne ma umożliwić analizę politycznych, prawnych oraz ekonomicznych skutków integracji Unii Europejskiej. Referentka poprzez odniesienie się do treści prawa europejskiego wskazała, iż racjonalność wewnętrznego rynku jako instrument pojęciowy opiera się na reifikowanej interpretacji procesów wewnętrznego rynku, prowadzących stopniowo do ograniczenia sfery *polityczności* w Unii Europejskiej.

Drugi referat pod tytułem *Prawne rozumienie marek: perspektywa krytyczna (Legal Understanding Of Brands: A Critical Perspective)* został wygłoszony przez mgr Markétę Klusoňovą (Uniwersytet im. Masaryka w Brnie). W pracy swej autorka skupiła się na tematyce związanej z kreowaniem marek poszczególnych firm operujących na rynku. M. Klusoňová wskazała, iż pojęcie marki danej firmy stanowi główny atrybut nowoczesnej ekonomii. Ponadto autorka w pracy swej dokonała krytycznej analizy zagadnień związanych z prawną regulacją wprowadzenia znaku towarowego. Wskazała, iż traktowanie pojęć znaku towarowego i marki jako synonimów jest ideologicznie stymulowanym wypaczeniem postrzegania tego prawa. Zdaniem M. Klusoňovej takie działanie celowo lekceważy rolę, jaką odgrywa marka danej firmy w społeczno-ekonomicznym wymiarze.

Jako ostatnia swój referat pod tytułem *Konstruując hegemonię ideologiczną na barkach rzymskich jurystów. Od sublimacji ku naturalizacji: prawo rzymskie jako budulec ideologicznej hegemonii (Constructing Ideological Hegemony on the Shoulders of Roman Jurists. From „Sublimation” to Naturalisation: Roman Law as a Building Brick of Ideological Hegemony)* wygłosiła dr Paulina Świącicka (Uniwersytet Jagielloński). Referentka skupiła się na krytycznej analizie dominującego poglądu dotyczącego powiązań prawa rzymskiego z europejskim dorobkiem prawnym, głównie w sferze prawa cywilnego. W swoich rozważaniach referentka odnosiła się do koncepcji filozoficznych zapoczątkowanych przez Derridę i Lyotarda. Posługiwała się kategorią „sublimacji”, która wskazuje na możliwość nieepistemologicznego odbierania świata. Zgodnie z tym założeniem referentka podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, czy fakt sublimacji historycznej może mieć wpływ na naturę prawnego dyskursu naukowego odbywającego się na jego teoretycznym i praktycznym poziomie.

W drugim dniu konferencji, tj. 5 września 2014 r., w omawianym strumieniu odbyły się trzy kolejne panele dyskusyjne. W trzecim panelu (moderator: dr Jacek Srokosz) wygłoszone zostały dwa referaty.

Pierwszy referat pod tytułem *Przestrzeń prawna jako tryb anty-hegemonicznego oporu („A-legal space” as a mode of counter-hegemonic resistance)* został wygłoszony przez Carys Hughes (Uniwersytet w Keele). W swoim wystąpieniu referentka odniosła się do kwestii powstania i działalności ruchów społecznych, pozarządowych organizacji i innych podmiotów mających na celu rozbięcie istniejącej hegemonii współczesnego systemu. C. Hughes wskazywała, że podmioty te, często nie posiadając formalno-prawnych podstaw swego funkcjonowania, odgrywają coraz większą rolę w państwie, stanowiąc techniczne zaplecze dla inicjatyw społeczeństwa obywatelskiego. Referentka na podstawie studium przypadku z działalności tych podmiotów dokonała analizy ich potencjału i siły oddziaływania na funkcjonowanie współczesnego systemu państwowego.

Drugi referat pod tytułem *Rosyjska tradycja prawna jako narzędzie politycznej walki (The Russian Legal Tradition As A Means Of Political Struggle)* został wygłoszony, również w technice wideokonferencyjnej, przez dr Tatianę Borisową (Wyższa Szkoła Ekonomii w Sankt Petersburgu). W swoim referacie autorka dokonała analizy rosyjskiego systemu

prawa i wskazała, iż sposób rozumienia zasady praworządności w Rosji odnosi się do pozytywistycznego i formalistycznego podejścia do prawa. Autorka dowodziła, iż w „rosyjskiej wersji” zasada praworządności charakteryzuje się cementowaniem stabilności i pewności istniejącego prawa. Autorka, opierając się na przykładzie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Rosji, wskazała, iż w teraźniejszej praktyce sądowej w Rosji dominuje literalna wykładnia prawa. Jednocześnie zauważa, iż sądy w swej wykładni prawa unikają innych metod interpretacyjnych opierających się na konkretnych zasadach prawnych. Takie postępowanie jest szczególnie widoczne w sprawach dotyczących politycznie wrażliwych kwestii.

W panelu czwartym (moderator: dr Paulina Świącicka) wygłoszone zostały trzy referaty. Pierwszy referat pod tytułem *Chaotyczna postawa względem prawa i prawnych instytucji: japońska reforma systemu sprawiedliwości z punktu widzenia prawa i społeczeństwa* (*Chaotic Attitudes Towards Law And Legal Institutions: Japanese Justice System Reform From A Law And Society Perspective*) został wygłoszony przez dr Shuichi Takahashi (Uniwersytet w Rikkyo). Autor w swym wystąpieniu wskazał na zachodzące w ostatnich latach zmiany w japońskim systemie sądownictwa. Zmiany te stanowiły świadomą politykę rządu w Japonii, która miała na celu wyeliminowanie niejasnych i zawiłych procedur administracyjnych oraz zastąpienie ich przejrzystym systemem, w którym wzrasta rola sądów i prawników. Autor wskazał, iż wraz z reformą powstały dwa nowe systemy sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Pierwszy system opierał się silnie na poczuciu sprawiedliwości danej wspólnoty, drugi wywodził się z tzw. Szkoły Amerykańskiej. W opinii S. Takahashi takie działania nie są pozbawione wad i wymuszają dalsze rozważania nad systemem sprawiedliwości w Japonii.

Drugi referat pod tytułem *Współcześni prawnicy w Polsce: strażnicy hegemonicznego status quo czy orędownicy zmian społecznych?* (*Lawyers in Contemporary Poland: Guardians of Hegemonic Status Quo or the Agents of Social Change?*) został wygłoszony przez dr Jacka Srokosza (Uniwersytet w Opolu). Autor w swoim wystąpieniu skoncentrował się na roli prawnika we współczesnych nowoczesnych społeczeństwach. W jego opinii współczesny dyskurs jest w coraz większym stopniu dyktowany przez język prawa, a mniej etyką i moralnością. J. Srokosz wskazał, iż w tych okolicznościach, z uwagi na specjalistyczną wiedzę i kwalifikacje, prawnicy odgrywają dużą rolę w kształtowaniu publicznego dyskursu. Według autora celem jego prezentacji było wskazanie, iż rola ta jest przedsięwzięciem o dużym znaczeniu, w którym środowisko prawników, poprzez czynne uczestnictwo w zmianie systemu prawa, ma wpływ na zmiany społeczne w kraju.

Trzeci referat pod tytułem *Ostona, która odkrywa* (*The Veil that Reveals*) został wygłoszony przez mgr Giorgię Baldi (Birkbeck, Uniwersytet Londyński). Referentka w swoim wystąpieniu przedstawiła problematykę związaną ze zderzeniem cywilizacyjnym pomiędzy światem „zachodu” a światem islamu. W swym wystąpieniu G. Baldi posłużyła się przykładem sporu dotyczącego noszenia przez wyznawczynie islamu chusty *hidżab*, który był widoczny w krajach europejskich oraz w krajach zamieszkałych przez większość muzułmańską. Referentka wykazała, iż w sporze tym starły się dwie kultury prawne, tj. pozytywistyczna kultura prawna „zachodu” oraz kultura prawna szariatu. W opinii G. Baldi ów spór, mimo iż bezpośrednio odnosił się do kobiecego ciała i sposobu jego zakrywania przez „kawalek” ubioru, w rzeczywistości stanowił prawną debatę na temat jawnego określania swej tożsamości w krajach posiadających świeckie tradycje.

W piątym panelu (moderator: prof. dr hab. S. Korolev) wygłoszone zostały trzy referaty. Pierwszy referat pod tytułem *Wykładnia prawa i polityczność: hegemoniczna*

walka o interpretację (*Legal Interpretation And The Political: Hegemonic Struggles For Meaning*) wygłosił mgr Jakub Łakomy (Uniwersytet Wrocławski). W wystąpieniu swym autor skoncentrował się na analizie poglądów myślicieli krytycznych (CLTs) oraz przedstawicieli neopragmatyzmu. W pierwszej części pracy na gruncie prawnym autor w zarysie zdefiniował pojęcie ideologii liberalnej. Następnie scharakteryzował proces wykładni prawa, oddzielając od niego wpływ ideologiczny doktryny liberalnej. Z tej perspektywy autor dokonał oceny procesu wykładni prawa przez sąd oraz środowisko naukowe, wskazując, iż proces ten nie jest autonomiczny, lecz znajduje się pod dominującym wpływem ideologii liberalnej. J. Łakomy wywodził, iż działanie takie jest wyrazem hegemonicznej walki w zakresie tworzenia „odpowiedniego” znaczenia poszczególnych norm prawa.

Kolejny referat pod tytułem *Consumo ergo sum: ideologiczna interpelacja w prawie prywatnym (Consumo Ergo Sum: Ideological Interpellation in Private Law)* został wygłoszony przez mgr. Rafała Mańko (Uniwersytet Amsterdamski). W swoim referacie podjął on problematykę interpelacji ideologicznej dokonywanej w tekstach europejskiego prawa prywatnego. Zwrócił uwagę na napięcie występujące pomiędzy, z jednej strony, pojęciem obywatela jako podmiotu partycypującego w procesach decyzyjnych *polis*, a pojęciem konsumenta, z drugiej strony, będącego zasadniczo biernym, końcowym odbiorcą towarów i usług wytwarzanych przez Kapitał. Zdaniem referenta technokratyczna orientacja europejskiego prawa prywatnego sprzyja redukcjonistycznym ujęciom natury ludzkiej, w optyce których człowiek sprowadzony zostaje do swojej funkcji konsumpcyjnej, kosztem wymiaru politycznego. Jako potencjalne remedium R. Mańko wskazał na potrzebę upolitycznienia europejskiego prawa prywatnego, co może się dokonać poprzez wyraźniejsze zaakcentowanie osi agonizmu przecinającego późnokapitalistyczne społeczeństwo obywatelskie.

Trzeci referat pod tytułem *Neoliberalna fantazja wolności i jej wizja sprawiedliwego i postpolitycznego społeczeństwa: krytyka książki Leszka Balcerowicza „Odkrywając Wolność” (The soothing fantasy of neoliberal freedom and its vision of a just and post-political society: a critique of Leszek Balcerowicz’s „Discovering Freedom”)* został wygłoszony przez mgr. Pawła Snopka (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie). Autor w swej pracy dokonał analizy jednego z głównych haseł neoliberalnej doktryny, jakim jest pojęcie wolności. Wykazał, iż pojęcie wolności w ujęciu ideologicznym stanowi czynnik maskujący prawdziwe polityczne intencje przedstawicieli tej doktryny. Ponadto wskazywał, iż neoliberalna idea wolności definiuje ją z formalnego punktu widzenia, tworząc iluzję, iż jest ona dostępna dla każdego niezależnie od posiadanego stopnia zamożności. Tym samym pojęcie to wprowadza wizję ładu społecznego, gdzie zróżnicowanie pod względem zamożności nie stanowi czynnika różnicującego zakres posiadanej wolności. Zdaniem autora taki stan wskazuje na brak konfliktów klasowych w społeczeństwie, przez co wpisuje się w postpolityczną wizję funkcjonowania państwa.

W trzecim dniu konferencji, tj. 6 września 2014 r., w omawianym strumieniu odbył się ostatni panel dyskusyjny. W panelu tym (moderator: mgr. Jakub Łakomy) wygłoszone zostały cztery referaty. Pierwszy referat pod tytułem *Ideologia w nowoczesnych czasach: trzy ideologiczne kłamstwa kryjące się za uniwersalnymi prawami człowieka (Ideology In Modern Times: Three Ideological Lies Behind Universal Human Rights)* został wygłoszony przez Wojciecha Zomerskiego (student Uniwersytetu Wrocławskiego). Autor w swym wystąpieniu podjął próbę odpowiedzi na pytanie, czy czasy współczesne są postideologiczne i postpolityczne. Dokonał swej analizy na podstawie istniejącej

koncepcji uniwersalnych praw człowieka, która zdaniem autora jest uznawana za podstawę demokracji liberalnej. Autor w swoim przemówieniu korzystał m.in. z dorobku takich myślicieli jak Slavoj Žižek i Chantal Mouffe. Wykorzystując powyższy dorobek, W. Zomerski stwierdził, iż w koncepcji uniwersalnych praw człowieka występują pewne przekłamania, które zdaniem autora prowadzą do konkluzji, iż obecne czasy są z jednej strony silnie ideologiczne, z drugiej zaś – postpolityczne.

Drugi referat pod tytułem *Polskie elity intelektualne w obliczu wschodnio-europejskiego procesu liberalizacji i industrializacji przemysłu na przełomie XVIII i XIX wieku (Polish Intellectual Elites In The Face Of West-European Industrialisation And Liberalism At The Turn Of 18th And 19th Century)* wygłosił za pośrednictwem technologii wideokonferencyjnej dr Michał Gałędek (Uniwersytet Gdański). Autor w swoim referacie zilustrował korelację dwóch przeciwstawnych doktryn ekonomicznych, które pojawiły się na terenach polskich w drugiej połowie XVIII w. Wskazywał, iż był to okres wykrystalizowania się koncepcji zakładającej transformację kraju poprzez szeroką industrializację. Miało to doprowadzić do tego, że Polska stałaby się krajem konkurencyjnym dla najbardziej rozwiniętych krajów zachodnich tamtego okresu. Druga konkurująca koncepcja ekonomiczna była bardziej konserwatywna i zakładała opór wobec każdej próby mającej na celu zbyt szybką transformację kraju. Autor wskazywał, iż w początkowej fazie industrializacja utożsamiana była jako niewątpliwy postęp cywilizacyjny prowadzący do wzrostu zamożności obywateli reformujących się państw. Z drugiej strony jednak przekonywał, iż XIX-wieczny kryzys, który dotknął proletariatu w Wielkiej Brytanii, dał początek krytycznej analizie liberalnych doktryn ekonomicznych.

Trzeci referat pod tytułem *Obiektywizm prawa jako ideologia (Legal Objectivity As Ideology)* został wygłoszony, za pośrednictwem łącza telekonferencyjnego, przez dr Lidię Rodak (Uniwersytet Śląski). Autorka w swoim referacie zaprezentowała stanowisko, iż obiektywizm prawniczy w całej jurysprudencji po bliższej analizie sposobu jego zastosowania w dyskursie prawniczym jest instytucją zawierającą podwójne dno znaczeniowe. Autorka wskazała, iż z badań nad sztuką argumentacji prawniczej może wynikać, że sędziowie i prawnicy podczas interpretacji prawa mogą przemycić własne poglądy w celu uzyskania ich akceptacji. To jej zdaniem stwarza nie tylko okazję do przekazywania dominujących wartości, ale również do przekazania tych wartości, które są korzystne z punktu widzenia określonej koncepcji. W tym sensie obiektywizm prawniczy może być również wykorzystany do kształtowania świadomości prawników w procesie stosowania prawa. Zdaniem L. Rodak takie ujęcie obiektywizmu prawniczego wskazuje na jego puste znaczenie, a przez to podatne na wypełnienie przez jakąkolwiek ideologię.

Czwarty referat pod tytułem *Postkomunistyczna prywatyzacja w centralnej i wschodniej Europie: nieudolny projekt neoliberalny (Post-Communist Privatisation In Central And Eastern Europe: An Incomprehensible Neoliberal Project)* został wygłoszony przez mgr. Liviu Damsa (Uniwersytet w Warwick). W swoim referacie autor odniósł się do problematyki związanej z transformacją systemową w środkowo-wschodniej Europie po 1989 r. Wskazał, iż podstawą każdej liberalnej polityki jest własność prywatna oraz zasada swobody umów. Tak też podstawą neoliberalnego trendu transformacji systemowej po 1989 r. było przekształcenie za pomocą mechanizmu prywatyzacyjnego komunistycznej własności państwowej w własność prywatną. Autor wykazał, iż neoliberalna polityka prywatyzacyjna była oparta na fałszywych założeniach na temat tego, czym w istocie była własność w epoce komunizmu, oraz na błędnym rozumieniu komunistycznego prawa. Ponadto autor wskazał, iż mimo tych błędnych założeń neoliberalna ideologia

przedstawiała prywatyzację jako oparty na prawie proces demokratyzacji krajów Europy Środkowo-Wschodniej. L. Damsa w swym przemówieniu podjął próbę zdemaskowania w tym procesie błędnych założeń ideologii neoliberalnej poprzez wskazanie, iż rzeczywistość komunistyczna w odniesieniu do prawa własności była odmienna od wizji, która towarzyszyła neoliberalom podczas procesu prywatyzacyjnego w Europie.

*Jak zauważa A. Sulikowski, „zachodnioeuropejskie środowiska critsów są bardzo mocno zainteresowane integracją z przedstawicielami krytycznego prawoznawstwa w Europie Środkowej i Wschodniej”³. Zgodnie z wcześniejszymi przewidywaniami z osobistym poparciem nestora brytyjskich crits, prof. Costasa Douzinasa, przyszłoroczna edycja CLC odbędzie się w dniach 5–7 września 2015 r. na Uniwersytecie Wrocławskim⁴. W zamierzeniu organizatorów, z prof. UW r. dr. hab. Adamem Sulikowskim na czele, celem konferencji jest próba otwarcia społeczności prawników krytycznych na tematykę prawa Unii Europejskiej. Ustalony przez ośrodek wrocławski temat przyszłorocznej konferencji – *Prawo, przestrzeń i polityczność* – wprost nawiązuje z jednej strony do myśli Carla Schmitta w interpretacji belgijskiej filozofki prawa Chantal Mouffe (koncepcja polityczności), a z drugiej – do problematyki wspólnej europejskiej przestrzeni prawnej. Organizatorów interesuje w szczególności napięcie pomiędzy równością obywateli europejskich a pojawiającymi się w europejskiej przestrzeni prawnej, pod wpływem hegemonicznej ideologii neoliberalizmu, zjawiskami dominacji swoiście pojmowanych momentów ekonomicznych nad momentami politycznymi. Jednym z celów konferencji będzie zatem podjęcie zawiłej problematyki wzajemnych relacji demokracji agonistycznej i integracji ekonomicznej w ogarniętej kryzysem Unii Europejskiej. Klucz europeistyczny nie jest jednak, w zamierzeniu organizatorów, jedynym możliwym sposobem odczytania tematu kolejnej Krytycznej Konferencji Prawniczej. Inne sugerowane przez organizatorów odczytania to podjęcie tematyki dynamiki centrum-peryferie (w szczególności z pozycji środkowoeuropejskiej), kwestie prywatyzacji przestrzeni miejskiej, stref „wyłączonych spod prawa”, takich jak ekstraterytorialne bazy wojskowe, terytoria o nieokreślonym statusie prawnomiędzynarodowym czy „państwa bandyckie”, jak też wreszcie zagadnienie roli przestrzeni w konstruowaniu suwerenności. Z pewnością przyszłoroczna Krytyczna Konferencja Prawnicza będzie stanowić niezwykle interesujące forum wymiany myśli, zarówno w gronie krytycznych prawników, jak i europeistów, ale też geografów czy socjologów.*

³ A. Sulikowski, *Afirmatywna amnezja...*, s. 87.

⁴ Zob. stronę internetową konferencji pod adresem: <http://www.clc-2015.pl/>.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Douzinas, C. (2014). Krótka historia brytyjskiej Krytycznej Konferencji Prawniczej albo o odpowiedzialności krytyka. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 8(1), 5-17.
- Mańko, R., Łakomy, J. (2014). Critical Legal Conference, Belfast, Irlandia Północna, 5–7.09.2013 r. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 8(1), 88-91.
- Sulikowski, A. (2014). Afirmatywna amnezja i konserwatywni crits. Kilka uwag o kondycji krytycznej myśli prawniczej w Europie Środkowej i Wschodniej. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 8(1), 77-87.